

Tõnis Vilu vana hing ja uus tee

Tõnis Vilu. Vana hing. Luuletused 2021–2023. [Väike-Maarja:] Häämaa, 2023. 73 lk.

Kunstis osaleja tegeleb peaaegu alati oma müüdi loomisega, tahtlikult või tahtmatult. Mõnikord on autori kuju (elulugu ja hoiak) rohkem nähtav, mõnikord aga vaevu tajutav. Nii või teisiti seostab oma-omaise kirjanduse lugeja sageli teksti inimesega, kes on selle kirjutanud.

Tõnis Vilu paelub oma müüdiga, sest ta kõneleb vaimsest tervisest, teeb seda põhjalikult ja siiralt, meedias ja loomin-

gus, mis paneb teda austama ja talle kaasa elama. Vilu rahulikku juttu tahaks kuulata eriti tähelepanelikult, sest imekombel mõjub see teraapiliselt.

Kui sukelduda Vilu loomingusse, on keeruline aru saada, kas autori kuju aitab mõista ja hinnata tema kunsti või pigem varjutab seda. Kumb tunne jääb lugejal peale: psühholoogiline rahulolu või esteetiline nauding?

Vilu kaheksas luulekogu „Vana hing” maalib helget ja habrast luuleilma, mille moodustavad sellised märksõnad nagu „klaas”, „aken”, „peegeldus”, „südamik”, „puudutus”, „tartu”, „valgus”, „laps”, „headus”, „lilled”, „kevad”, „surm”. Tegusõnadest on kesksel kohal „armastama”. Väldin teadlikult arvandmete väljatoomist,

pidades kinni üldpildist, muljete visandist, mis tekib raamatu lugemisel.

Luulekogu on niivõrd tihe, et selle ideed, kujundid ja mõtisklused ajavad üle ääre. See on küps ja võimas luule, mis haarab lugejat ning juba 14. leheküljel tekib tunne, et võib pausi teha, kuna ainuüksi loetud luuletuste sisu annab raamatu jagu materjali, kuigi tekstid on lühikesed, keskmiselt 6–10-realised.

Eeltoodud märksõnad tähistavad Vilu luulekogu kontuure, autorile oma-seid motiive ja metafoore, tema poeetika pide- ja sõlmpunkte. Nende kaudu lähenen tema kunstilistele eesmärkidele, luule lätetele: üritan veidigi haarata, mida soovib Vilu väljendada lakooniliste ja ometigi rikkalikult konstrueeritud tekstidega, ning mõista, kes või mis paneb teda kirjutama nii, nagu ta seda teeb.

Vilu on kindlasti Tartu kirjanik – „tartu on kõige ilusam juuli lõpus” (lk 5), „emajõgi pole enam külm täppisloige läbi linna” (lk 13) –, kuid see mõõde on tema puhul teisejärguline. Sellest olulisemal kohal on teadvuse käsitlused: psühholoogia, psüühika, psühhoanalüüs. Või siis sellised mõisted nagu „reaalne”, „sümboolne”, „imaginaarne”. Need on ta luuletuste sisevooder. Vilu poeesia loob peegeldusi, kujutisi, teisikuid; õhk hakkab värelema, selged piirid moonduvad, autorist saab korraks alkeemik. Vahel harva selgitab ta lugejale, mida täpsemalt vaaritab, kuid enamasti mitte ja siis on eriti põnev lahti mõtestada, kuidas üks või teine luuletus on loodud – ja see pole kuigi lihtne ülesanne.

Kui otsida Vilu järeleandmiste näiteid, siis umbes raamatu keskel leidub tekst, kus minategelane täheldab, mida tähendab olla vana hing: „kõige olulisemad vestlused olid ära juba kolmeaastaselt” (lk 35). Ühtlasi avab see Vilu raamatu *grande idée*: viia lugejad psühhoanalüüsi ja Jacques Lacani juurde ning meelde tuletada peeglistaadiumi põhimõtted. Vilu üritab selles

raamatus leida inimese arengus punkti, kus ta (inimene) tunneb ennast ära, kus mina saab täiel määral minaks – edasine huvitab autorit vähem. Oluline on ehtsus, inimlikkus, elu enne sotsiaalset taaka, eksistents veel arenemata identiteetidega. See on suurejooneline eesmärk ühe luulekogu puhul.

Näiteks ühe luuletuse lõpus ütleb lüüriline mina, et ta on nagu „mädanenud südamik nagu kodu keset -- nagu kodu” (lk 33). Kodu on keset mõistet „kodu” – see on ju nagu laps, kes näeb ennast esimest korda peeglist ja mõistab, et see on tema, seni pidi ta tulema toime ilma selle teadmise ta. Vilu väljendab metafooride kaudu olulist inimeseks olemise teooriat.

Kui otsida Vilule kaaslasti eesti kirjanusest, siis tuleb eriti kirju grupipilt: Siuru ja tärkav loodus, kassetipõlvkond ja kõnelused surmaga (Mats Traat), prosaismide kasutamine ja Tartu kohalolu (Jaak Kaplinski), katsetused vormiga, mille käigus tekib proosaluule (Kaplinski, Paul-Eerik Rummo), joovastus kevadest (Viivi Luik, Ly Seppel). Samuti vaatab „Vanast hingest” vastu mõni hilisem ilmutus: sotsiaalsusega mänglev Kalev Kesküla, süntaksist loobunud Ene Mihkelson ning loomulikult psühhoanalüüsiga süvitsi töötav Elo Viiding. Samuti võib välismaisest modernismist nii mõndagi välja tuua – esimese hooga tuleb pähe Charles Baudelaire ja „Väikesed poemid proosas” (1869, e k 1930). Ja kes ütles, et tuleks piirduda vaid luulega? „Vanas hinges” võib näha vihjeid ka Viive Luige ja Mati Undi esimestele romaanidele.

Selline seltskond üheskoos – see on midagi pöörast. See on näide heast kirjanusest, mis kogub, töötleb, sünteesib eri signaale ja lahendusi ning pakub seeläbi uut kvaliteeti. Vilu ei jäljenda kedagi, ta on lihtsalt eesti kirjanuse osa. Ta on jõudnud luulekeeleni, mille kohta saab franksineralikult tõdeda: „I faced it all and I stood

tall / And did it my way.” Näiteks: „Igal hommikul avan peo” – Ly Seppel¹ vs. „iga õhtu põletan küünalt” – Tõnis Vilu (lk 72). Ehkki süntaktiliselt struktuurilt sarnane, on Vilu tekst sisu poolest justkui vastus ja vastand Seppeli luuletusele: Seppel laseb lendu kullipojad ja muretseb, et need jääks ellu ning maailmas valitseks õnn ja kooskõla, Vilu aga kõneleb surma paratamatusest, hingedepäevast ja paneb tähele, et „tagaiaas tühjad linnupesad läbi talve”. Või siis see, kuidas Vilu loobub süntaktilistest piiridest. Ene Mihkelson on seda teinud nii, et punktuatsioon puudub, kuid esisuurtähed on alles: „Maa teeb pöörde tekib lõhesid / Päev on pikem Päev on lühem / aga mitte kohe loomulikult”² Lugeja ülesanne on mõelda juurde vajalikud kirjavahemärgid ning otsustada selle üle, kas suurtäht tähistab lause algust ja/või on sellega sõna tähtsust võimendatud – nii et mõni päev on eriline ja sellisena on kirjas kui Päev.

Tõnis Vilu võte on veel keerulisem: kõik sõnad tekstis on väiketähega ja lausepiiriks on vaid tühik, luuletus ei alga suurtähega ega lõpe punktiga. Ainus kirjavahemärk, mida Vilu endale lubab, on kriips: paaril korral on see sidekriips, kümneid kordi mõttekriips, mis pole aga tavaline, vaid kahest sidekriipsust koosnev märk: --. See muide tekitab küsimuse, kas tegu on toimetaja tähelepanematuslega või on see taotluslik žest – niimoodi toksitakse mõttekriipsu näiteks telefonis ning vahest on siis algne märk alles jäetud. Ma ei tea, kuidas Vilu kirjutab, pastakaga või mõne tehnilise vidina abil, kuid läbivalt kahest kriipsust koosneva mõttekriipsu kasutamine viitab pigem omapärasele võttele.

¹ L. Seppel, Igal hommikul avan peo. Luuletusi 1960–1964. (Noored autorid 1964.) Tallinn: Eesti Raamat, 1965, lk 5.

² E. Mihkelson, Võimalus õunast loobuda. Tallinn: Eesti Raamat, 1990, lk 121.

Mida see peaks tähendama, jääb aga arusaamatuks.

Järgnevalt näitan, kuidas Vilu jõuab luules semantilise ja lingvistilise nihkeni, pakkudes Mihkelsoniga võrreldes hoopis teistsugust lahendust punktuatsioonita tekstis.

hoia haavad lahti vanahingeline
okkalise viirpuuheki
sees erekollane aed mu pea ümber on
mässitud kotiriie
nagu kinnine võililleõis --
valguselubadus -- tunnen
kahte jahedat nõopi silmade vastas
suur mäng vaatab
ja puurib mustav puhtakslõige kõik
suve õitsemised
ühekorraga paksult ja lehitsematult
nagu läbivettind
ajaleht (lk 18)

Siit on näha, et Vilu tekst pole üles ehitatud lihtsõnadele: sõnatüvi-tühik-sõnatüvi, mis oleks lihtsalt jälgitav, st ühtlaselt jagunevate pausidega skeem, kuigi see ei pruugi aidata mõista, kus on lause ja osalause – nagu ülal Mihkelsoni puhul. Vilu kasutab lihtsõnu (olen need alla jooninud), tänu millele tühikud ehk pausid pole prognoositavad. Taolist teksti on raskem lugeda ja lahti muukida, sest kahest või kolmest tüvest koosnev lihtsõna on nüansirikkam ja pausid ilmuvad harvemini. Taoline tekst on kunstiliselt kõrgel tasemel, see on meistritöö, ja Vilu raamatus on selliselt keeruliselt konstrueeritud tekste ligi 70. Raamat on hoolikalt koostatud, ükski tekst pole üleliigne.

Rõhutan: Mihkelsoni luules on lihtsõnad harv nähtus, Vilu raamatus on lihtsõnu kasutatud enam-vähem igas tekstis. Eelmises raamatus, samuti väga õnnestunud proosaluulekogus „Kõik linnud valgusele” (2022) ei kasutanud Vilu veel

laialdaselt seda võtet. See on üks põhjustest, miks „Vana hing” on eriti tummine ja esteetiline küllastus saabub juba luulekogu esimesel poolel. Ülejäänud põhjused, koridan, on teoreetiliste probleemide vahendamise luulekeeles ning punktuatsioonist ja suurtähest loobumine.

Raamatut illustreerivad enamasti dokumentaalsed värvilised fotod: nii saavad tähtsad teemad ja abstraktsed küsimused või siis tardumuse hetked ühendust tänapäeva eluga. Raskem oli mõista, miks esi- ja tagakaanel olid visuaalse eriefektina läbipaistvad pritsmed. Ma ei näerinud sellest kujundist läbi.

Tõnis Vilu suudab pakkuda eri versioone enda autorikeelest. „Kink psühholoogile” (2016) – pihtimuslik vabavärss ja

vaimse tervisega seotud teemad. „Tundekasvatus” (2020) – ühiskonnakriitiline luule. „Kõik linnud valgusele” (2022) ja „Vana hing” (2023) – proosaluule ning teadlikult inimpsüühikaga tegelevad tekstid. Milline intensiivne periood ja kui palju erinevaid võimalusi jõudis luuletaja proovida suhteliselt lühikese aja jooksul! Otseku oleks kolm erinevat Tõnis Vilut, ja iga valik on võimalusterohke suund eesti luules. Kaks viimast luulekogu on eriti õnnestunud. Need näitavad, mida kõike võib teha proosaluules ja et ehtsus on alati aktuaalne. Kõik linnud valgusele – kõik lugejad Tõnis Vilule.

IGOR KOTJUH